

Posudek disertační práce

MARIE MIKULOVÁ: *Významová reprezentace elipsy*

Hlavní zprávou mého posudku je toto: Ještě nikdy jsem neposuzoval doktorskou práci s tak obtížným tématem, jako je téma, které má práce kol. Mikulové. To říkám hned úvodem proto, že můj posudek bude trochu vybočovat z typického posudku doktorské práce: bude to vlastně disputace vzniklá na základě dobrodružství zvaného sledování vědeckého poznávání. Byla to do poslední chvíle napínavá četba.

Práce je autorkou rozčleněna do pěti „částí“; já jsem ji pro své potřeby recenzenta rozdělil do dvou „kapitol“: první „kapitola“ obsahuje autorčiny části jedna až tři, druhá „kapitola“ části čtyři a pět. Ve svém posudku se soustředím na mou první „kapitolu“, protože vyjadřovat se k teoreticky interním řešením, která jsou obsahem druhé „kapitoly“, nemohu, nejsou na to dost v PDT orientován.

Jak už jsem řekl: téma práce je velmi obtížné. Je evidentní, že doktorandka si je toho velmi dobře vědoma a taky že ví, proč je toto téma tak obtížné. Když totiž nějak přijmeme jako pracovní hypotézu to, že elipsa je „něco, co není slyšet, ale co je ve struktuře nutně přítomno, aby struktura byla interpretovatelná“, pak kandidátů na to, co je to elipsa, je velké množství; ba co víc: dá se očekávat, že čím více rovin / dimenzí apod. bude teorie jazyka, v jejímž rámci je zakotvena analýza, mít k dispozici, tím více bude kandidátů na elipsu (slovo, fráze, text – to je forma; syntax, sémantika, pragmatika, to jsou „mediátoři k významu“). Je-li tomu tak, pak zcela určitě platí postulát, se kterým se zdůvodněním pracuje kol. Mikulová (s. 16): abychom jednoznačně identifikovali elipsu, je potřeba stanovit jasná kritéria pro určování prázdných pozic ve větě, přičemž tato kritéria je třeba hledat v gramatickém systému jazyka, neboť elipsa znamená při zachování sdělné hodnoty věty neúplnost „pouze“ gramatickou. Z toho (aspoň pro mě) plyne: počet prázdných pozic ve větě, tj. pozic bez fonetické realizace, lze empiricky zjistit na základě struktury, která větu reprezentuje, jako její neobsazení jazykovým materiálem v některém uzlu. Z toho (aspoň pro mě) zase plyne: elipsa je jazykový jev definovaný lingvistickou reprezentací věty. A je-li, jak se všeobecně uznává, lingvistická reprezentace věty výsledkem nějakého souboru teoretických předpokladů, pak existuje množství různých reprezentací jedné a téže věty. Z toho (zase aspoň pro mě) plyne, že to, co je elipsa, je definováno teorií, která vytvořila tu kterou reprezentaci věty (a jejích částí). Doktorandka toto všechno ví, a moudře se proto rozhodla hledat elipsu v rámci jedné teorie popisu jazyka, totiž FGP. (A má i to štěstí, že tato teorie není teorií pragmalingvistického směru, takže třeba to, co je vynecháno, když host v restauraci řekne *Pivo*, ji nemusí zajímat

(např. zda je to věta, které je NUTNO v dané situaci rozumět jako větě s elidovaným performativem *objednávám si tímto*.) Doktorandka se mohla při tom opřít jednak o dostatečně už prověřenou teorii, již FGP za dobu, kdy je součástí mezinárodní vědecké komunikace, prokázal, že je, jednak o myšlení své školitelky, která je nikoli náhodou autorkou hesla *Elipsa* v *Encyklopedickém slovníku češtiny*. A kol. Mikulová vlastně v teoretických pasážích sleduje linii tohoto hesla, dokumentujíc jednotlivé pozice jazykovými příklady a vyvozujíc z jejich analýz u toho kterého autora teoreticky relevantní poznatky. Říkám: ano, po stránce spolehlivosti práce je z tohoto hlediska všechno v pořádku, protože empirická data jsou analyzována definovanou teorií. Ale: Z toho, co jsem řekl, vyplývá i něco jiného, a než na to zavedu diskusi, předešlu toto: V současné jazykovědě, která se označuje jako generativní, je jeden moment frapantní; dá se formulovat jako přímá úměrnost: čím větší ambice má teorie být teorií analytickou, tj. být reprezentací toho, jako jazyk zprostředkovává vztah mezi „významem“ a „zvukem“, tím více je v reprezentaci jakékoli struktury (ve stromu) „prázdných míst“ (různého původu, viz dále). A protože moderní teorie jsou (v jedné, ale velmi hlasité verzi) více analytické než generativní (já totiž pochybuji, že se tak „hluboké struktury“ plné prázdných míst může z lineárního řetězce zvuků dítě naučit), jsou ona „prázdná místa“ dnes šlágr. A teď moje otázka: Proč jste, paní Marie, nesledovala v práci i tento pohled? A nesledovala-li jste ho v práci, evidovala jste ho? Neptal bych se na to, kdybych nevěděl o skoro bibli pro „výpusťkáře“, totiž slavné knize Jasona Merchanta (2001) *The Syntax of Silence: Sluicing, Islands, and the Theory of Ellipsis*. OUP. (Viz i neméně slavnou recenzi Lasnikovu v *Language* 2005) Ptám se proto, že ta kniha tu je a mnohý čtenář Vaší monografie bude zaujetí stanoviska od Vás možná očekávat. O češtině pak, připomínám, psal učitel mnoha českých generativistů Peter Kosta ve své habilitační práci z r. 1992: *Leere Kategorien in den nordslavischen Sprachen. Zur Analyse leerer Subjekte und Objekte in der Rektions-Bindungs-Theorie* (je dostupná na Kostově homepage). Ještě se k těmto pracím aspoň nepřímo vrátím, pak už s konkrétnějšími dotazy. Jen dodávám, že mnohem tvrdší a nesrozumitelnější je pro někoho ještě vlivnější kniha: R. S. Kayne (2005): *Movement and Silence*. OUP; tu bych nepostrádal, protože je zcela jinde, než jste Vy. Než aby nebylo pochyb: „první“ kapitola je konstruována tak, aby splnila teoretické předpoklady pro analýzu reprezentace elipsy v PDT. To asi beze zbytku udělala. Přirozeně bych teď mohl argumentovat třeba tak, že popisy jednotlivých „vynechaných, ale vyrozumívaných“ porcí struktury by mohly být „analytičtější“, ale to by bylo nefér, protože pro KAŽDÝ jev chápaný v práci jako elipsa existuje velké množství různých analýz a jen jejich registrace by pro každý jev znamenala nutnost (pro první přiblížení) samostatné knižní monografie. Přitom jsou to

témata táhnoucí se jazykovědou jako červená nit, např. analýza nevyjádřených částí komparativních struktur, i témata novější a nová, např. je v struktuře *Obchodoval drogami elipsa předložky?* Taky bych se mohl ptát naopak: proč není v práci registrován ten a ten jev, když je podezřelý z toho, že by mohlo jít o elipsu. I to by bylo nefér.

Položím doktorandce naopak otázky, o kterých si myslím, že jsou přímo obsaženy, nebo aspoň velmi výrazně implikovány tím, jak je práce definována. Protože budu komunikovat s lingvisticky už dospělou badatelkou, nebudu „zkoušet“, ale položím pět otázek, očekávaje disputaci, ne odpovědi, proto jen pět a proto neočekávám odpovědi na všechny. Omezím se na elipsy v rámci vP (rozšířené verbální projekce), a budu přísný v tom, že možnost elipsy pro teď omezím na fráze, jejich hlavou je lexikální kategorie: běžná generativní teorie tu, jak známo, má k dispozici několik typů elipsy: vymazání materiálu v kontextu, a to gapping (v druhém konjunktú: *Petr miluje blondýnky, Pavel — čokoládu*); sluising (v wh-otázce: *Někdo zabil Petra, ale nevím kdo —*), stripping (elipsa argumentů: *Petr koupil ty růže, ne dostal*); empty categories (e), a to vymazání materiálu pohybem - stopa (t), inserce materiálu bez fonetické realizace (pro, PRO), aspoň ty.

1. Řešení elipsy subjektu v práci převzaté je klasika a zjevně pro indikativy a kondicionály v zásadě vyhovuje (malé pro). Problém ukazuje příklad: [**Bahno / Ono / —*] *prší* (je — s uvedenou distribucí elipsa?), a kontrast: [*Petr / —*] *nevyrušuje* × *Petr čte a* [**Petr / —*] *nevyrušuje* (je — s různou distribucí v obou případech elipsa?) Problémem je infinitiv: [*Já / —*] *mít tak mladší sestru*; Jak je to s elipsou ve strukturách: *Mám kam jít* × *Kam mám jít? Má kdo odpovědět* × *Kdo má odpovědět?* A nejhorší případ co znám: *Petr a nepřijít?* (je tam nějaká elipsa?) A je elipsa i stopa? (tj. pozice, v níž NP získá sémantickou roli, a věta díky tomu tedy např. pasivní interpretaci: *Petr_i byl zkoušen —_i*)

2. Přirozeně dost složité jsou elipsy u modálních sloves: ve strukturách dovolujících direkcionální interpretaci, tedy interpretovaných jako by obsahovaly sloveso pohybu (*Musím do města*) asi elipsa je (nebo?), po negovaném *muset* (klasika z poslední doby: *Karla Gotta nemusím*) je elipsa?, po *chtít* ve strukturách jako *Chci čokoládu*, je elipsa?

3. Řešení elipsy s povahou GAP je komplikovanější, než autorka dovoluje. Např. *Helena bydlí ve vile, která stojí na Mikulovské ulici, a teď chce jinou —* já rozumím tak, že — znamená *vilu, která stojí na Mikulovské ulici* (nebo jen *vilu*), zatímco struktuře *Helena bydlí ve vile, která mimochodem stojí na Mikulovské ulici, a teď chce jinou —* rozumím tak, že — znamená jen *vilu*, ale nikoli *vilu, která stojí na Mikulovské ulici*. Je-li tomu tak, jsou — různé elipsy? (rozdíl je v tom, že první případ je věta restriktivní, druhý je věta nerestriktivní).

4. Zajímavá je taky otázka, zda elipsa může měnit rod antecedentu, srov. klasickou větu *Systém může být užíván kýmkoli, kdo chce* <ho uží(va)t>. Asi ano. Má to nějaký význam pro teorii?

5. A ještě jedna otázka: je-li v *Petr musel odejít, Pavel ne* elipsa modálního slovesa *ne*_, jak je to v *Petr nemusel odejít, Pavel ano* (je elipsa *ano*_)?

Nedá mi to, abych se ještě nezeptal aspoň na něco z NP: Jak je to s elipsami v případech *Jdu na ranní, Raněný nakonec umřel*. Je zde tedy elipsa fundující slovtvorbu? A jak se díváte na analýzu *Petr je známý* _ × *Petr je můj známý* *__?

Závěr: Z mého posudku vyplývá, že kol. Marie Mikulová ve své disertaci mimo jakoukoli pochybnost prokázala, že umí řešit vědecký problém, byť by byl tak komplikovaný jako elipsa. Ba co víc, prokázala, že umí řešit vědecký problém vědeckou metodou, a tedy její závěry jsou kontrolovatelné (v rámci dané teorie). Proto je moje stanovisko takové, že práce beze zbytku splňuje požadavky kladené na doktorské disertace v bohemistice, a proto taky jednoznačně doporučuji, aby na základě obhajoby byl její autorce udělen titul PhD.

V Brně dne 10. ledna 2011

Prof. PhDr. Petr Karlík, CSc.